

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2026-352-43>

УДК 334.72:336.22:657.1(477)

JEL classification: L26, H25, M41

ЗАМАЗІЙ Оксана

Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

<https://orcid.org/0000-0001-7537-9025>

e-mail: oks.zam@gmail.com

КАРВАЦКА Наталія

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0002-4490-4402>

e-mail: karvatskan@khmnu.edu.ua

БРОВАРНИЙ Едуард

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0009-0001-7788-8568>

e-mail: Edireedd@gmail.com

ПІДПРИЄМНИЦЬКА АКТИВНІСТЬ САМОЗАЙНЯТИХ ОСІБ В УКРАЇНІ: АНАЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА РИЗИКІВ

У статті досліджено нормативно-правове регулювання діяльності самозайнятих осіб в Україні та особливості функціонування фізичних осіб-підприємців (ФОПів) у межах загальної та спрощеної систем оподаткування. Авторами виконано аналіз відмінностей між групами платників єдиного податку, їхні переваги та обмеження з позицій масштабування бізнесу, податкового навантаження та адміністративної складності. Узагальнено сучасні тенденції розвитку мікробізнесу в Україні, зокрема динаміку кількості самозайнятих осіб, відкриття та закриття ФОПів, регіональні диспропорції, галузеву структуру тощо. Особливу увагу приділено аналізу ризиків самозайнятості в умовах воєнної економіки, включаючи безпекові, фінансові, ринкові та соціальні чинники. Авторами зроблено висновки, що підприємницька активність самозайнятих осіб в умовах ризику та невизначеності в Україні демонструє високу адаптивність завдяки гнучкості спрощеної системи оподаткування, де вибір між групами ФОП стає інструментом антикризового менеджменту. Підприємницька активність самозайнятих осіб свідчить про збереження системної ролі мікробізнесу в економіці України поряд із двоїстим характером розвитку, зокрема характерні їм адаптивність та гнучкість, є наслідком підвищеного рівня ризику та вразливості мікробізнесу до зовнішніх впливів, регуляторних змін та коливань попиту. Самозайняті особи в умовах воєнної економіки стикаються з комплексом взаємопов'язаних безпекових, фінансових, ринкових і соціальних ризиків, що обмежують їхню стійкість та можливості розвитку. Перехід між групами та використання цифрових інструментів звітності стають ключовими стратегіями виживання, що дозволяють мікробізнесу зберігати життєздатність навіть при критичних економічних і безпекових загрозах.

Ключові слова: аналіз, самозайняті особи, фізична особа-підприємець, незалежна професійна діяльність, система оподаткування, підприємницька активність, ризики.

ZAMAZII Oksana

Khmelnytskyi Cooperative Trade and Economic Institute

KARVATSKA Nataliia, BROVARNYY Eduard

Khmelnytskyi National University

ENTREPRENEURIAL ACTIVITY OF SELF-EMPLOYED PERSONS IN UKRAINE: ANALYTICAL ASPECTS AND FEATURES OF ACCOUNTING IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY AND RISKS

The article presents a study of the regulatory framework governing the activities of self-employed persons in Ukraine and the peculiarities of the functioning of individual entrepreneurs (FOPs) within the general and simplified taxation systems. The authors analyze the differences between groups of single tax payers, their advantages and limitations in terms of business growth, tax burden, and administrative complexity. The article also summarizes current trends in the development of microbusinesses in Ukraine, including the dynamics of the number of self-employed persons, the registration and closure of FOPs, regional disparities, sectoral structure, etc. Particular attention is paid to the analysis of the risks of self-employment in a war economy, including security, financial, market, and social factors.

The study concludes that the entrepreneurial activity of self-employed persons under conditions of risk and uncertainty in Ukraine demonstrates high adaptability due to the flexibility of the simplified taxation system, where the choice between groups of individual entrepreneurs becomes an instrument of crisis management. The findings indicate that microbusinesses continue to play a systemic role in Ukraine's economy, despite the dual nature of their development. On the one hand, they demonstrate adaptability and flexibility; on the other, they remain highly vulnerable to external influences, regulatory changes, and fluctuations in demand. In a war economy, self-employed persons face a complex set of interrelated security, financial, market, and social risks that limit their resilience and development opportunities. Transitioning between groups and using digital reporting tools are becoming key survival strategies, allowing microbusinesses to remain viable even in the face of critical economic and security threats.

Keywords: analysis, self-employed persons, individual entrepreneur (FOP), independent professional activity, taxation system, entrepreneurial activity, risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах війни український бізнес демонструє адаптивність, функціуючи в середовищі, де економічний розвиток залежить від безпекових ризиків і невизначеності. Підприємницька активність самозайнятих осіб є важливою складовою економічного розвитку України та відображає здатність населення долати зовнішні ризики, включно з наслідками війни, економічною нестабільністю та регуляторними змінами.

Підприємці «підтримують економіку, створюючи робочі місця, забезпечуючи податкові надходження та формуючи основу для відновлення країни» [1]. Самозайняті особи забезпечують гнучкість ринку праці, стимулюють локальний розвиток та сприяють наповненню місцевих бюджетів. Водночас під впливом повоевненої економічної нестабільності, зміни податкової політики, регуляторних бар'єрів та інших ризиків ефективність їх діяльності може значно знижуватися.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У науковій літературі підприємництво розглядається як один із різновидів творчої, соціальної самостійної господарської діяльності, яка здійснюється на власний ризик та з метою отримання прибутку, і включає в себе індивідуальну ініціативу та свободу економічної діяльності. Відповідно до Господарського кодексу України [2], підприємництво – самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку (ст. 42).

Першим кроком у реалізації підприємницької поведінки є самозайнятість. Самозайнятість населення створює підґрунтя для подальшого розвитку власної справи і передбачає здійснення трудової діяльності на власний ризик, самостійну організацію роботи та орієнтацію на отримання доходу. Погоджуємось з думкою Багірової Г., що «перехід самозайнятості в підприємницьку діяльність є соціальним індикатором зрілості суб'єкта індивідуальної трудової діяльності». Досліджуючи статус самозайнятих осіб, автор зауважує, що соціальною цінністю самозайнятості є те, що «...самозайнятість відрізняється властивою їй автономністю та індивідуальною спрямованістю, що сприяє поступовому формуванню принципово нового прошарку економічно активного населення...» [3]. У ринковому середовищі самозайнятість розширює можливості реалізації економічної ініціативи, забезпечує свободу вибору сфери бізнесу та водночас покладає відповідальність за результати господарювання, що сприяє становленню й розвитку підприємництва, зокрема мікро та малого бізнесу.

Відповідно до ст. 4 Закону України Про зайнятість населення, «до зайнятого населення належать особи, які працюють за наймом на умовах трудового договору (контракту) або на інших умовах, передбачених законодавством, особи, які забезпечують себе роботою самостійно...» [4]. У європейській практиці для визначення статусу зайнятості застосовується Кодекс віднесення особи до самозайнятих або найманих працівників (Code of Practice on Determining Employment Status) [5], згідно з яким самозайнятість характеризується економічною та організаційною автономією особи. Її основними ознаками є володіння власним бізнесом і засобами виробництва; прийняття фінансового ризику та відповідальності за результати роботи; самостійне інвестування й управління діяльністю; можливість отримання прибутку через ефективну організацію праці; контроль процесу виконання робіт і робочого часу; право залучати інших осіб та надавати послуги кільком замовникам; самостійне визначення вартості робіт і покриття витрат тощо.

В Україні самозайняті особи класифікуються як платники податку, які є тими, хто провадить незалежну професійну діяльність або діє як фізична особа-підприємець (ФОП), незалежно від того, чи використовують найманих працівників. У свою чергу, відповідно до п 14.1.226 ст. 14 Податкового кодексу України [6], незалежна професійна діяльність є участю фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, приватних виконавців, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю. Водночас законодавство зауважує, що за умови, що така особа не є працівником в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб. Слід також зауважити, що особа має право провадити незалежну професійну діяльність лише після державної реєстрації такої діяльності відповідно до вимог чинного законодавства.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є аналіз нормативно-правового регулювання та оподаткування діяльності самозайнятих осіб в Україні, означення ключових факторів впливу на їхню економічну поведінку, оцінка адаптаційних механізмів функціонування й ефективності самозайнятості в сучасних соціально-економічних умовах

України, визначення тенденцій розвитку мікробізнесу в умовах воєнної економіки, а також виявлення ключових ризиків і стратегій адаптації в умовах невизначеності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Нормативно-правове регулювання діяльності самозайнятих осіб в Україні ґрунтується на положеннях Податкового кодексу України, який розмежовує правовий статус фізичних осіб-підприємців (ФОПів) та осіб, що провадять незалежну професійну діяльність. Самозайняті особи визнаються окремою категорією платників податків, які здійснюють господарську або незалежну професійну діяльність за умови державної реєстрації та дотримання встановлених законодавством вимог щодо організації праці й оподаткування. Ступінь реалізації ділового потенціалу особи значною мірою залежить від обраної форми здійснення діяльності. Ефективність діяльності полягає у переході від статусу самозайнятої особи до фізичної особи-підприємця. На державному рівні відбувається реєстрація підприємницької діяльності з обранням відповідної системи оподаткування. Це передбачає розширення господарських можливостей особи-підприємця та оптимізацію податкового навантаження.

Відповідно до норм Податкового кодексу України для ФОПів передбачено альтернативні режими оподаткування, що визначають особливості ведення обліку господарської діяльності, порядок подання податкової звітності та механізми сплати податкових зобов'язань. Зазначені режими диференціюються залежно від обраної системи оподаткування, обсягів доходу, видів економічної діяльності та інших встановлених законодавством критеріїв. Отже спершу необхідне чітке розуміння, якими видами діяльності планується займатися, самозайнятість чи найм працівників і їх кількість, види партнерів і їх організаційно-правовий статус, максимальний обсяг обороту. Це є основою для вибору між загальною системою оподаткування та спрощеною. Слід зауважити, що протягом року можна змінити систему оподаткування тільки раз.

Для загальної системи оподаткування характерний фокус на прибутки підприємця, що означає оподаткування лише різниці між отриманими доходами та понесеними витратами. Важливою умовою є законодавча обґрунтованість та документальне підтвердження всіх витрат, які мають бути безпосередньо пов'язані з підприємницькою діяльністю ФОПа через чеки, акти, договори тощо. Ця система надає повну свободу у виборі напрямків діяльності, про що свідчить відсутність обмежень за Класифікатором видів економічної діяльності (КВЕД). Крім того, не існує жодних обмежень щодо обсягу отриманого доходу, а також дозволяється наймати будь-яку кількість працівників. Загальна система оподаткування є доступною для іноземних громадян, які планують вести бізнес в Україні, що свідчить про її універсальність. Примітно, що реєстрація на загальній системі не вимагає подання спеціальної заяви від підприємця.

Фізична особа-підприємець після отримання свідоцтва платника єдиного податку та внесення до відповідного реєстру переходить на спрощену систему оподаткування з першого числа місяця, що настає за місяцем реєстрації. Саме для спрощеної системи характерний поділ на чотири групи платників єдиного податку. Загальними ознаками цієї системи є те, що при оподаткуванні не враховуються витрати підприємця, сплачується єдиний податок замість податку на прибуток, встановлюються обмеження щодо окремих видів діяльності, кількості найманих працівників та обсягу річного доходу (для більшості груп). Слід зазначити, що нерезидентам країни заборонено працювати на спрощеній системі.

ФОП 1 групи зазвичай обирають підприємці, які самостійно надають послуги населенню або здійснюють роздрібну торгівлю на ринках. Для цієї групи діють обмеження щодо видів діяльності, заборонено використовувати найману працю, а контрагентами можуть бути виключно фізичні особи. Законодавство не вимагає обов'язкового застосування РРО, однак встановлює ліміт річного доходу – до 1 млн грн; у разі його перевищення підприємець зобов'язаний перейти до групи з більшим дозволим обсягом доходу. До першої групи належать, зокрема, няні, доглядальниці, столяри, слюсарі, сантехніки, шевці, фотографи, прибиральниці, садівники, перукарі, ювеліри, кравці та продавці на ринках. Єдиний податок для 1 групи становить 10% від прожиткового мінімуму та сплачується щомісяця до 20 числа незалежно від наявності доходу; у 2025 році це 302,80 грн, а конкретну ставку в межах установленого розміру визначають місцеві ради. Декларація з єдиного податку подається один раз на рік протягом 60 днів після закінчення року. Окрім цього, підприємець зобов'язаний сплачувати єдиний соціальний внесок (ЄСВ) у розмірі 22% від мінімальної заробітної плати, що у 2025 році становить 1760 грн; сплата здійснюється щоквартально (або щомісяця за бажанням). Річна звітність з ЄСВ (форма № Д5) подається до податкового органу протягом 40 днів після завершення звітного року.

ФОП 2 групи оптимально підходить для малого бізнесу у сфері виробництва, торгівлі та надання послуг населенню або іншим платникам єдиного податку, при цьому кількість офіційно працевлаштованих осіб не повинна перевищувати 10 працівників. Річний ліміт доходу для цієї групи становить 5 004 000 грн, а перевищення цієї суми або порушення умов діяльності призводить до підвищеної ставки податку (15%) та переведення на іншу систему оподаткування. Фіксована ставка єдиного податку становить 20% від мінімальної заробітної плати та сплачується щомісяця незалежно від наявності прибутку, хоча за відсутності найманих працівників можливе звільнення від оплати на час відпустки або тривалої хвороби. Використання касових апаратів (РРО) є обов'язковим при роботі з готівкою для певних категорій товарів (ліки, техніка, ювелірні вироби) або при наданні медичних послуг, а за порушення цих норм передбачені значні штрафи.

Крім єдиного податку, підприємець зобов'язаний сплачувати за себе ЄСВ (22% від мінімальної зарплати), а за наявності штату – додаткові податки з доходів працівників (ПДФО 18%, ЄСВ 22% та військовий збір). Звітність подається переважно в електронному вигляді через кабінет платника, включаючи щорічну декларацію та щоквартальні звіти за найманих осіб, що потребує наявності електронного підпису (КЕП).

ФОП 3 групи є найбільш універсальною моделлю для середнього бізнесу, оскільки дозволяє залучати необмежену кількість працівників, працювати з будь-якими контрагентами (включаючи іноземні компанії та юридичні особи на загальній системі оподаткування) і приймати оплату в різних формах та валютах. Основними перевагами цієї групи є високий ліміт річного доходу, що у 2025 році складає 9 336 000 грн, та можливість реєстрації платником ПДВ, при цьому податкова ставка становить лише 3% (з ПДВ) або 5% (без ПДВ) від фактичного обороту, а за відсутності доходу податок не сплачується. Водночас підприємці зобов'язані використовувати РРО при роботі з готівкою (у разі перевищення ліміту 1 320 000 грн) або під час торгівлі специфічними товарами, такими як ліки, ювелірні вироби чи складна техніка, інакше їм загрожують штрафи. Окрім єдиного податку, ФОП сплачує за себе ЄСВ (22% від мінімальної зарплати), а за найманих працівників – ПДФО (18%), ЄСВ (22%) та військовий збір (1%). Попри спрощений облік доходів у довільній формі, підприємець повинен зберігати всі первинні документи (акти, договори, чеки) для перевірок, а подачу звітності зазвичай здійснюють через спеціалізоване програмне забезпечення (наприклад, MEDoc або iFin), що інтегроване з серверами податкової.

ФОП 4 групи використовується виключно для сімейних фермерських господарств, де діяльність здійснюється головою та членами однієї родини без залучення сторонніх найманих працівників за трудовими договорами. Підприємці цієї групи мають право вирощувати продукцію лише за місцем своєї податкової адреси на земельних ділянках площею від 2 до 20 гектарів, при цьому реалізація вирощеного дозволена без територіальних обмежень. Базою оподаткування для них є нормативна грошова оцінка землі, а ставка єдиного податку варіюється залежно від типу угідь (рілля, пасовища, багаторічні насадження тощо) та їхнього розташування, зокрема в гірських районах чи на Поліссі. Сплата податку відбувається щоквартально за специфічним графіком, де основне навантаження припадає на друге півріччя (50% у третьому та 30% у четвертому кварталі), а ЄСВ голова господарства сплачує лише за себе. Обов'язковою умовою перебування на цій системі є щорічне подання декларації разом із довідкою про наявність земельних ділянок протягом 20 днів після закінчення року, а також дотримання загальних правил використання РРО, аналогічних до 2 та 3 груп.

Отже, вибір групи ФОП – це завжди пошук балансу планами на масштабування та готовністю вести складнішу податкову звітність. По суті, ми бачимо, що така система для діяльності ФОП побудована таким чином, що кожна наступна група знімає певні обмеження, але додає відповідальності.

Підсумовуючи аналіз спрощеної системи оподаткування, можна зробити висновок, що вибір групи ФОП є стратегічним рішенням, де 1-ша та 2-га групи виступають стабільним варіантом для малого бізнесу з фіксованими витратами та мінімальним адмініструванням, тоді як 3-тя група є «золотим стандартом» для амбітного масштабування, роботи з іноземними ринками та великими компаніями (B2B). Водночас зростання бізнесу неминує веде до підвищення відповідальності: якщо для початкових груп помилки в обліку є менш критичними, то на 3-й групі правильність первинної документації та фіксація доходів стають вирішальними для уникнення великих штрафів. Окреме місце посідає 4-та група як вузькоспеціалізований інструмент для агросектору, де податкове навантаження прив'язане до земельних активів, а не до прибутку. Спільною ж «червоною лінією» для всіх, окрім найпростішої першої групи, залишається обов'язкова фіскалізація розрахунків через РРО/ПРРО при роботі з готівкою або картками, що вимагає завчасного планування витрат на автоматизацію обліку незалежно від обраної моделі діяльності.

Щодо підприємницької активності самозайнятих осіб, то станом на початок 2026 року в Україні працюють майже 2,2 мільйони фізичних осіб-підприємців (рис.1) [7]. Мікробізнес є важливим елементом економічного зростання України, що сприяє розвитку місцевих громад. Завдяки власній адаптивності та гнучкості він швидко реагує на зміни ринку, створює робочі місця й забезпечує наповнення місцевих бюджетів.

Рис.1. Динаміка кількості самозайнятих осіб, тис

Джерело: сформовано за даними [7, 8]

BDO Україна, аналізуючи підприємництво в умовах війни, звертає увагу на поступових змінах у співвідношенні між відкриттям і закриттям суб'єктів господарювання. «У 2022–2024 роках спостерігалось стале переважання кількості відкриття бізнесу над закриттями, що можна розглядати як прояв адаптивності підприємців до кризових умов. Проте в першому півріччі 2025 року зафіксовано зворотну тенденцію: кількість припинених ФОПів перевищила кількість нових реєстрацій, утворивши негативне сальдо» [1]. Тенденція 2025 року залишається такою, що кількість закритих ФОПів стійко перевищує кількість нових, що означає чисте скорочення числа мікробізнесу в країні [10]. За даними minfin.com.ua [9], одним із ключових трендів 2025 року стала значна плинність серед підприємців: «кожен п'ятий закритий ФОП не пропрацював і року», звертає увагу видання, що є результатом високих ризиків та викликів, з якими стикаються підприємці-початківці. Такі дані свідчать про високу мобільність підприємницького сектору, де стабільно спостерігаються як нові реєстрації, так і високий рівень закриттів підприємств (рис.2). Водночас, зважаючи на те, що більше 90% усіх закриттів припадає на ФОПів, наявні як підвищена вразливість мікробізнесу до зовнішніх та регуляторних факторів, так і тенденція використання тимчасової реєстрації ФОПів для «короткострокових контрактів або податкової оптимізації» [1].

Кількість фахівців, що провадить незалежну професійну діяльність, за даними Державної податкової служби, в Україні становить понад 28 000 осіб (рис.1). Це найбільша кількість за останні п'ять років. [8]

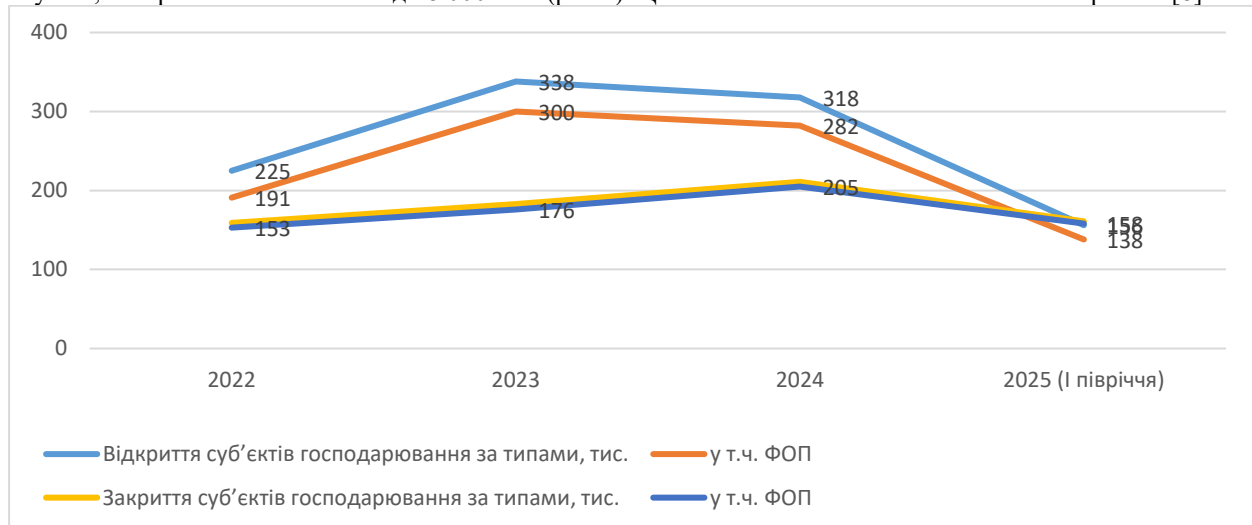

Рис.2. Динаміка реєстрацій та ліквідації суб'єктів господарювання, тис

Джерело: сформовано за даними [1, 7, 10]

Щодо регіонального розподілу ділової активності, то лідерами з відкриття ФОПів у 2025 році є Київ, Дніпропетровська та Львівська області. Водночас закриття - Київ, Дніпропетровська та Харківська. [9, 10] Найбільша кількість фахівців, що провадить незалежну професійну діяльність, зареєстровані в Києві (4,2 тис. осіб), Дніпропетровській (2,5 тис. осіб) та Одеській (2,4 тис. осіб) областях [8]. Географічна нерівномірність активності пов'язана як з безпековими ризиками, так і з розвитком підприємницького середовища, створюючи географічну концентрацію бізнесу в економічно активних регіонах. У зонах підвищеного ризику спостерігається системне скорочення економічного потенціалу через підвищену небезпеку, руйнування транспортної та виробничої інфраструктури, відтоку населення. Попри те, що «держава запроваджує податкові зміни і програми підтримки, прифронтові регіони залишаються вразливими» [1].

Сфера торгівлі, традиційно, є найбільш популярною для започаткування власної справи, поширеною є також реєстрація ФОПу для надання ІТ послуг [9]. До першої п'ятірки також увійшли транспорт і логістика, громадське харчування [10]. Щодо фахівців, що провадить незалежну професійну діяльність, то тут переважають юристи, нотаріуси, перекладачі та лікарі.

Слід відмітити також тенденцію жіночого лідерства: за дослідженням YouControl.Market, кількість жінок-підприємниць зросла з 0,9 млн у 2020 році до 1,1 млн у 2024 році, при цьому їхня частка серед всіх ФОП залишалася відносно стабільною (46–48 %), у 2025 році «близько 10 нових ФОПів відкривають жінки» [9], водночас їх частка серед припинених ФОП – трохи більш як половина.

У цілому, аналіз дозволяє зробити висновок про двоїстий характер розвитку мікробізнесу в Україні. З одного боку, сектор демонструє високу адаптивність, гнучкість і здатність до швидкого реагування на зміни, збереження системної ролі мікробізнесу в економіці України. З іншого – можемо спостерігати підвищений рівень ризику та вразливості мікробізнесу до зовнішніх впливів, регуляторних змін та коливань попиту. Спостерігається тенденція формування географічної нерівномірності розвитку – економічна концентрація посилюється в окремих центрах, тоді як прифронтові території втрачають підприємницький потенціал через руйнування інфраструктури та відтік населення.

Зважаючи на складні умови, очікування бізнесу щодо макроекономічної ситуації в Україні мають стриманий оптимізм щодо економічних перспектив на 2026 рік. Війна суттєво посилила адміністративний і фіскальний контроль бізнесу. Опитування Center for Innovations Development у березні 2025 року щодо стану та потреб бізнесу в Україні [11] показало, що ключовими викликами для мікро-, малого та середнього бізнесу є непередбачуваність ситуації в Україні (59,1%), нестача платоспроможних клієнтів (56,7%), непередбачувані дії держави, які можуть суттєво погіршити шкоду для бізнесу (56,0%), нестача кваліфікованих працівників (47,6%), брак капіталу (42,5%). Індекс ділової активності бізнесу UBI (Ukrainian Business Index) останні роки знаходиться у зоні негативних очікувань, займаючи позицію 36-38 зі 100. Опитування Барометр бізнесу за грудень 2025 року [12] показало, що найбільше підприємців непокоїть загроза скасування ПДВ-пільг для ФОП – 94,5 % респондентів вказали це як ключове занепокоєння. Такі результати вказують на високу чутливість малого бізнесу до змін у податковому середовищі. Загалом у грудні 2025 року загальний індекс «Барометру бізнесу» продемонстрував значення мінус 7,3 пунктів (у т.ч. мінус 10,6 – виробництво; мінус 8,7 – торгівля; мінус 1,6 – послуги), залишаючись у зоні негативних очікувань. Нейтральні очікування бізнесу зафіксовано лише у секторі будівництва. За результатами опитування керівників компаній, що проводив Національний банк у IV кварталі 2025 року бізнес зберіг позитивні оцінки ділової активності впродовж наступних 12 місяців 2026 року. Респонденти стримано оцінили майбутні обсяги виробництва товарів та послуг в Україні, поліпшили інфляційні та незначно посилили курсові очікування. Індекс ділових очікувань підприємств (ІДО) становив 102,1 [13].

Заходами, необхідними для відновлення підприємництва в Україні, на думку BDO Україна [1] є: залучення міжнародних партнерів для відновлення інфраструктури в прифронтових регіонах і для фінансування нових підприємницьких ініціатив у стабільніших зонах; зменшення податкового і звітного навантаження для малого бізнесу (особливо для ФОПів без найманих працівників), спрощення звітності; розвиток програм навчання та консультацій з податкових змін, можливостей для підтримки бізнесу.

Переходячи до аналізу ризиків, слід відштовхуватись від того, що особливість самозайнятості полягає у поєднанні функцій власника, управлінця і виконавця в межах одного суб'єкта. Це зумовлює певну специфіку ризиків разом з обмеженими можливостями їх розподілу. Окрім цього посилюють чутливість самозайнятих осіб до зовнішніх загроз нестача фінансових ресурсів, часто низький рівень розвитку бізнес-компетентностей та залежність від локальних ринків.

Найбільш вагомим є безпековий фактор, що проявляється у прямій загрозі фізичним активам, інфраструктурі та людському капіталу. Воєнні дії спричиняють руйнування виробничих приміщень, втрату обладнання, пошкодження транспортної інфраструктури та порушення логістичних ланцюгів. Для самозайнятих осіб, чия діяльність часто базується на використанні власного майна та особистої праці, такі втрати мають критичний характер.

Перебої в енергопостачанні трансформуються у зростання операційних витрат та зниження продуктивності. Самозайняті особи змушені здійснювати позапланові інвестиції в автономні джерела живлення. За умов дефіциту ліквідності такі витрати зменшують норму прибутковості та звужують можливості для розвитку. Фактично ресурси, які могли бути спрямовані на модернізацію чи розширення діяльності, витрачаються на підтримання базової функціональності бізнесу.

Суттєвого впливу зазнає і ринкове середовище унаслідок демографічних трансформацій. Внутрішня та зовнішня міграція населення спричинила зміни у територіальній структурі попиту та пропозиції робочої сили. У низці регіонів спостерігається скорочення чисельності споживачів й зменшення платоспроможності, що безпосередньо позначається на доходах самозайнятих осіб. Водночас у відносно безпечних регіонах відбувається концентрація релокованого бізнесу, що посилює конкуренцію. Для самозайнятих суб'єктів, орієнтованих переважно на локальний попит, такі зрушення означають необхідність постійної адаптації бізнес-моделі та пошуку нових ринкових ніш.

Окремого значення набувають соціальні ризики. Тривалий психоемоційний стрес, спричинений воєнною невизначеністю, особистими втратами та підвищеним рівнем відповідальності за результати діяльності, негативно впливає на продуктивність і управлінську ефективність. Соціальна вразливість самозайнятих осіб також зумовлена обмеженим доступом до механізмів соціального захисту у випадку втрати доходу або тимчасової непрацездатності. На відміну від найманих працівників, вони несуть повний тягар підприємницького ризику. Додатковим викликом є потреба у постійному оновленні компетентностей у зв'язку з цифровізацією економіки. Обмежений доступ до навчання і перекваліфікації може призвести до структурного витіснення частини самозайнятих з ринку. Окрім цього невизначеність щодо тривалості воєнних дій стримує довгострокове планування та інвестиційну активність самозайнятих суб'єктів.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Підсумовуючи вище наведене, слід зазначити, що підприємницька активність самозайнятих осіб в умовах ризику та невизначеності в Україні демонструє високу адаптивність завдяки гнучкості спрощеної системи оподаткування, де вибір між групами ФОП стає інструментом антикризового менеджменту. Зокрема, 3-тя група виступає найбільш стійкою моделлю, оскільки відсутність фіксованого податку дозволяє бізнесу «консервуватися» під час простоїв без накопичення боргів, тоді як 1-ша та 2-га групи забезпечують соціальну

стабільність через самозайнятість у сфері побутових послуг та локальної торгівлі. Проте сучасні виклики, такі як обов'язкове офіційне оформлення розрахунків (РРО) та необхідність цифровізації обліку, створюють додатковий адміністративний тиск, що змушує підприємців балансувати між прагненням до масштабування через універсальну 3-тю групу та мінімізацією витрат у межах вузькоспеціалізованих моделей, як-от 4-та група для агросектору.

Аналіз підприємницької активності самозайнятих осіб свідчить про збереження системної ролі мікробізнесу в економіці України поряд із двоїтим характером розвитку. Виявлені такі характерні риси як адаптивність, гнучкість, здатність до швидкого реагування на зміни, є наслідком підвищеного рівня ризику та вразливості мікробізнесу до зовнішніх впливів, регуляторних змін та коливань попиту. Самозайняті особи в умовах воєнної економіки стикаються з комплексом взаємопов'язаних безпекових, фінансових, ринкових і соціальних ризиків, що обмежують їхню стійкість та можливості розвитку. Перехід між групами та використання цифрових інструментів звітності стають ключовими стратегіями виживання, які дозволяють малому бізнесу зберігати життєздатність навіть при критичних економічних і безпекових загрозах.

Література

1. Підприємництво в умовах війни: тенденції відкриття і закриття бізнесу в Україні. (2025). BDO Україна. URL: <https://www.bdo.ua/uk-ua/insights-2/information-materials/2025/entrepreneurship-in-wartime-trends-in-business-start-ups-and-closures-in-ukraine>.
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Багірова, Г. І. (2020). Загальна характеристика статусу самозайнятих осіб. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 3. 119-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npna_u_2020_3_18.
4. Закон України «Про зайнятість населення» : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5067-17/ed20210522>
5. Code of Practice on Determining Employment Status. Department of Social Protection (Ireland). URL: <https://www.gov.ie/en/department-of-social-protection/publications/code-of-practice-on-determining-employment-status/>.
6. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
7. Фопономіка. Економіка українських фопів в реальному часі. Стан на 01 березня 2026. Оpendatabot. URL: <https://opendatabot.ua/open/foponomics>
8. Майже 300 мільйонів гривень податків вже сплатили самозайняті особи у 2025 році. Кількість самозайнятих працівників зростає з початку повномасштабної війни. (2025). Opendatabot. URL: <https://opendatabot.ua/en/analytics/self-employed>.
9. В Україні стали частіше закривати ФОПи. (2025). *Мінфін*. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2025/10/03/159739194/>.
10. Динаміка реєстрації ФОП у I кварталі 2025 року. (2025). *Dnipropetrovsk Investment Agency*. URL: <https://dia.dp.gov.ua/dinamika-reyestraci%D1%97-fop-u-i-kvartali-2025-roku/>
11. State and needs of business in Ukraine: results of the survey in March 2025. Center for Innovations Development. URL: <https://cid.center/en/analytics/stan-ta-potreby-biznesu-v-ukrayini-rezultaty-doslidzhennya-u-berezni-2025-roku-en-translation/>.
12. Бізнес найбільше непокоїть загроза скасування ПДВ-пільг для ФОП. (2025). *Торгово-промислова палата України*. URL: <https://ucci.org.ua/press-center/ucci-news/biznes-naibilshe-nepokoyit-zagroza-skasuvannia-pdv-pilg-dlia-fop>.
13. Бізнес очікує зростання ділової активності у 2026 році на тлі поліпшення інфляційних та незначного посилення курсових очікувань – результати опитування керівників компаній у IV кварталі 2025 року. (2025). *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/biznes-ochikuye-zrostannya-dilovoyi-aktivnosti-u-2026-rotsi-na-tli-polipshennya-inflyatsiynih-ta-neznachnogo-posilennya-kurovih-ochikuvan--rezultati-opituvannya-kerivnikiv-kompaniy-u-iv-kvartali-2025-roku>.

References

1. Pidpriemnytstvo v umovakh viiny: tendentsii vidkryttia i zakryttia biznesu v Ukraini. (2025). BDO Ukraina. URL: <https://www.bdo.ua/uk-ua/insights-2/information-materials/2025/entrepreneurship-in-wartime-trends-in-business-start-ups-and-closures-in-ukraine>
2. Hospodarskyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
3. Bahirova, H. I. (2020). Zahalna kharakterystyka statusu samozainiatykh osib. Yurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne pravo. 3. 119-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npna_u_2020_3_18
4. Zakon Ukrainy «Pro zainiatist naseleennia» : Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 № 5067-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5067-17/ed20210522>
5. Code of Practice on Determining Employment Status. Department of Social Protection (Ireland). URL: <https://www.gov.ie/en/department-of-social-protection/publications/code-of-practice-on-determining-employment-status/>
6. Podatkovyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

7. Foponomika. Ekonomika ukrainskykh fopiv v realnomu chasi. Stan na 01 bereznia 2026. Opendatabot. URL: <https://opendatabot.ua/open/foponomics>
8. Maizhe 300 milioniv hryven podatktiv vzhe splatly samozainiati osoby u 2025 rotsi. Kilkist samozainiatykh pratsivnykiv zrostaie z pochatku povnomasshtabnoi viiny. (2025). Opendatabot. URL: <https://opendatabot.ua/en/analytics/self-employed>
9. V Ukraini staly chastishe zakryvaty FOPy. (2025). Minfin. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2025/10/03/159739194/>
10. Dynamika reiestratsii FOP u I kvartali 2025 roku. (2025). Dnipropetrovsk Investment Agency. URL: <https://dia.dp.gov.ua/dinamika-reyestraci%D1%97-fop-u-i-kvartali-2025-roku/>
11. State and needs of business in Ukraine: results of the survey in March 2025.
12. Center for Innovations Development. URL: <https://cid.center/en/analytics/stan-ta-potreby-biznesu-v-ukrayini-rezultaty-doslidzhennya-u-berezni-2025-roku-en-translation/>
13. Biznes naibilshe nepokoit zahroza skasuvannia PDV-pilh dlia FOP. (2025). Torhovo-promyslova palata Ukrainy. URL: <https://ucci.org.ua/press-center/ucci-news/biznes-naibilshe-nepokoyit-zagroza-skasuvannia-pdv-pilg-dlia-fop>
14. Biznes ochikue zrostantia dilovoi aktyvnosti u 2026 rotsi na tli polipshennia inflatsiinykh ta neznachnogo posylennia kursovykh ochikuvan – rezultaty opytuvannia kerivnykiv kompanii u IV kvartali 2025 roku. (2025). Natsionalnyi bank Ukrainy. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/biznes-ochikuye-zrostantnya-dilovoyi-aktivnosti-u-2026-rotsi-na-tli-polipshennya-inflyatsiynih-ta-neznachnogo-posilennya-kursovih-ochikuvan--rezultati-opituvannya-kerivnikiv-kompaniy-u-iv-kvartali-2025-roku>